

AZ ÚJABBKORI MAGYAR VERS
RITMUSA.

Jó húsz éve, hogy Gábor Ignác egy új magyar verselméletet hirdet, amelyről azt tartja, hogy Arany János tanítása alapján áll s csak a Négyesy Lászlóval ellenkezik. „A felfedezés prioritásáért reszketve“ 1904-ben a Kisfaludy-Társaság ülésén egy hevenyészett dolgozatban mutatta be, majd részletesen kifejtette 1908-ban *A magyar ősi ritmus* c. könyvében. Azóta is többször, hol egy, hol más alkalomból jónak látta magyarozgatni és igazolni tanítását. E tanulmányait s a könyvéről annak idején megjelent egyik-másik bírálat szövegét most könyvbe gyűjtve össze, s néhány, ez alkalomból írt polémikus válasszal megszerezve, kiadta *A magyar ritmus problémája* címen.

Használjuk fel ez alkalmat elmélete megvitatására, de csak amennyiben ez az újabbkori (XIX. századbeli) magyar versritmus kérdését érinti. Máskorra, szakközönség elé hagyom annak a megvitatását, vajon elfogadható-e Gábor tanítása a régi magyar vers értelmezésében. Ezt a két területet el kell különítenünk egymástól, s előbb azzal végeznünk, amelyet az élő magyar ritmusérzék is ellenőrizhet. Itt szerzett tapasztalatainkat értékesíthetjük aztán a feladat második részében.

Az egész elmélet a régi (középkori) magyar verssemlekek ritmikái értelmezésével függ össze, s az a körüli ellentétekből indul ki.

Gábor Ignácig voltak ugyan részletkérdésekre nézve eltérések a magyar ritmikusok között, abban azonban nagyrészt egyetértettek, hogy a magyar vers ritmikája semmi lényeges mozzanatban sem változott az ősidők óta s hogy legrégibb verseink ugyanazon ritmikai szabályok szerint értelmezendők, mint a maiak. Szabad talán így mondanom: volt magyar verstanuk, de nem volt magyar verstörténetük. A régi emlékeknek mai ritmusérzékkel való fel-

fogása hol sikerült nekik, hol nem. Ha nem, akkor mindig találtak valami mentséget: a vers eredetileg jó volt, de elrontotta a figyelmetlen, vagy botfülű másoló; a vers azért rossz, mert tudákos ember írta, aki inkább a latin szöveg szolgálai fordítására törekedett, mintsem jó hangzatra; ez a vers azért jó, mert eredeti, amaz azért rossz, mert fordítás. Ilyen s efféle kifogásokkal háritották el azt a tagadhatatlan tényt, hogy a régi verset nem lehet következetesen és akadálytalanul ráhúzni a mai vers kaptájára.

Gábor Ignác ezzel szemben körülbelül így beszélt: Nem rossz versek azok a régiak, nincs azokban másolási hiba, nincs különbség tudákos és népi, eredeti és fordított közt. Jó vers az mind, csak hogy nem mai, hanem négy-ötszáz évvel ezelőtti, s így a fejlődésnek egy primitívebb fokán áll. Meg kell tehát találni a nyitját, mert nem bennök, hanem mi bennünk van a hiba, még pedig az, hogy verstörténettel mit sem törődünk.

Tagadhatatlan érdeme Gábor Ignácnak, hogy a versfejlődés, a verstörténet gondolatát oly nyomatékosan felvetette. S ha aztán hozzá is látott volna, hogy versnemeket, sorfajokat, szerkezeti formákat időrend szerint csoportosítson, módszeres gondolatmenettel értelmezzen, fejlődési ágakat, leszármazási vonalakat megvonjon, akkor nemcsak a fejlődés eszméjének felvetése lenne most érdeme, hanem bizonyára oly pozitív eredmények felmutatása is, melyekről többé nem lehetne még csak vitatkozni sem.

Ő azonban nem ezt cselekedte; magát a fejlődéstani eljárás gondolatát sem vitte keresztül következetesen. Nem verstörténetet adott ő sem, hanem verstant, amelynek szabályait régire és maira egyaránt ráhúzta. Vagyis éppúgy járt el, mint elődei. Csak hogy míg azoknak legalább a mára nézve nézve az élő ritmusérzék s verselőink gyakorlata igazat adott, ugyanezek a mára nézve kész cáfolatai az ő tanításának, a multa vo-

matkozottatva pedig eleve is bizalmatlanná tesznek vele szemben: miért becsülné ugyanis többre — így gondoljuk — az emlékek verstörténeti tényeit az, aki az élő ritmikai tapasztalatot oly diktátorai fölényvel felre-söpörte a maga újtájból?

Tanítása sokakban megrendítette a bizalmat az eddig elfogadott Négyesy László-féle verstan iránt, a versemlékek magyarázatára pedig ajánlott ugyan egy rendszert, de annak történeti valóságát be nem bizonyította. Úgy látszik tehát, mintha most már nemcsak verstörténetünk, de verstanunk sem volna.

Azt hinnők, aki a versemlékek eddigi magyarázatának hibás voltát felismerte, s a helyest keresi, az legalább is aprólékos és sokszempontú vizsgálatnak veti alá a fentmaradt szövegeket, s azoktól várja, hogy ritmikai természetük felől felvilágosítást adjanak. Azt hinnők, eleve megfontolja, hogy miben keresse majd a történeti igazság kritériumát, amely többféle lehetséges, elképzelhető, vagy kieszelhető magyarázat közül történettudományi biztossággal kijelöli a valóságot. Minden tudományos gondolatmenethez kell legalább egy alapvető bizonyosság. A mai magyar vers szabályainak kutatásánál ilyen bizonyosság saját mai magyar ritmusérzékünk s az élő ritmikai tapasztalat. Áll-e azonban rendelkezésünkre hasonló értékű bizonyosság a régi versek értelmezése körül, amelyből ott kiindulhatnánk? Ilyen volna pl., ha egy akkori magyar író feljegyzett volna valamely verstan érdekű megfigyelést. Ilyet azonban tudtommal Szeucz Molnár Albertig, sőt tulajdonképp Gyöngyösi Istvánig nem ismerünk. Mi legyen hát az az első, alapvető ritmikai bizonyosság, mellyel az egész vizsgálódás szilárd, történeti alapra áll? Gábor Ignáctól távol van efféle pepecselés. Ő egy a priori ötlettel egyszerre megold mindent; valami felsőbb hatalom kinyilatkoztatta neki egy szerencsés, vagy szerencsétlen pillanatban a nagy igazságot, ölébe ejtette a megoldás kulcsát, s innen kezdve ő rá semmi más feladat nem várt, mint hogy demonstrálja az ámuló világnak: íme, mily pompásan forog ez a kulcs bármely magyar vers zárjában. S minthogy forog, minthogy valóban lehet így is, ezzel

a kulccsal is minden magyar verset versnek minősíteni, azt hiszi, hogy ennél fogva így is *kell*, és *csak* így lehet. A *lehet*-en kívül semmi bizonyosságot nem szerzett a talpa alá. De azért húsz esztendő óta azt követeli a világtól, hogy minden történeti bizonyíték nélkül, a mai magyar ritmusérzéknek pedig megtagadásával, hitelt adjon neki. S valóságos tragikum ez elméletnek, hogy még ha igaz volna sem fogadhatnók el, mert nincs behoznivaló, hogy igaz.

De lássuk, mit tanít. Lássuk ütemtanát.

Szerinte a magyar ütem minden körülmények közt hangsúllyal kezdődik és pedig logikai (értelmi, mondattani) hangsúllyal. A logikai hangsúlytól független versnyomaték nincs. Ha tehát egy verset értelmesen felmondok, vagyis úgy, mintha csak próza volna, akkor egyszersmind ritmikusan mondtam fel, s versjellegét is kitüntettem.

Ahol logikai (= prózai) hangsúly van, ott ütem kezdődik; tart pedig az ütem — súlytalan szótagok során tovább — mindaddig, míg újabb logikai hangsúly újabb ütemet nem kezd, akár milyven közel, vagy akár milyen messze essék is az előbbitől. Vagyis az ütem szótagszáma nincs meghatározva: lehet egy, kettő, három, négy, öt vagy több is, s mindezek a leghabzadabb váltakozással léphetnek egymás nyomába. Az ütem szótagszáma tehát tisztán attól a véletlentől függ, hogy az értelmes beszéd folyamán mikor kerül elő újra egy hangsúlyozott szótag. Mindamellet (hisz másképp *ütemről* szó sem lehetne) a szabad szótagszámú ütemek időtartama egyforma.

Sor vagy felsor azonban gyakran kezdődik egy, vagy több hangsúlytalan szótaggal. Nos, az ilyen szótagok kívül esnek az ütemen, nem tartoznak bele az ütem időtartamába, vagyis ritmikai jelentőségük nincs. Neveztetik pedig az ilyen egy, vagy több hangsúlytalan szótagból álló, sorkezdő, vagy felsorkezdő henyé elem ütemelőzőnek.

Mindez pedig így van nemcsak a legrégebb („ősi“) magyar ritmusú versben, hanem a maiban is. A többszázados fejlődés mindössze annyiból állott, hogy kiképződtek meghatározott (8, 10, 12) szótagszámú so-

rok, az ütem szabadsága azonban ezekben is zavartalanul fentmaradt.

E tanítás elemei közül legújserűbb az ütemelőző tana: Gábor Ignácól a prioritást itt senki el nem vitatja. Ő maga az ütemelőzőkön kívül a szabad szótagszámú ütemek tanát is sajátjának vallja: mily fokig jogosan, — majd meglássuk.

Ennyiben adtam elő, magam szavaival, s laikusoknak is érthetőleg, amit Gábor Ignác hirdet. Ő többször megfogalmazta főtételeit, mégsem őt idéztem, hanem úgy foglaltam össze, amint én értem, mindazok után, s mindazok figyelembe vételével, miket eddigi fejtegetéseiben előadott.

Értelmi hangsúly; ütemelőző; szabad szótagszám az ütemben: e három elegendőképp meghatározza Gábor Ignác rendszerét, s megkülönbözteti mind az Arany Jánosétól, mind az azt tudományosan feldolgozó Négyesy Lászlótól. Negyedikül a sorok-alliterációs fűzését említi még a felfedező, az azonban nem tartozik e ritmusfaj lényegéhez, nálunk a legrégibb emlékekben sem következetes, s legfeljebb arra jó, hogy még szorosabbnak tüntesse fel az ó-germán és magyar versidom azonosságát, ami ez új elméletnek legmeglepőbb újonsága.

*

Hogyan fedezte fel u. i. Gábor Ignác ezt a rendszert a magyar versben? Ugy, hogy mikor az Edda-dalokat az eredeti ritmusában fordította magyarra, feltűnt neki, milyen „jó magyaros csengésű” ez a ritmus. Nem sokkal utóbb, mikor még fülében élénken csengett az Edda ó-germán ritmusa, kerültek a kezébe régi magyar versek, s nagy meglepetéssel vette észre, mily pompásan ritmizálhatók ezek az ó-germán mintára. Ezzel készen is volt a felfedezés. Eleinte még felvetődött gondolatában a történeti kérdés: honnan a magyar és az ó-germán ritmus ez egyezése? Átvétel? tehát jövevény versidom? Valamely magyar barát ismert talán ó-germán ritmusú német vallásos énekeket, s utánozta? Vagy talán éppen németből fordította valaki a Königsbergi Törödéket? A példa aztán hatott, s elterjedt? De legott szétfüstölte e szűnyograjt, mert hiszen az Edda fordítása közben meggyőződött róla, mennyire megegyezik e ritmus a magyar nyelv

természetével, s csak most utólag konstataulta nagy meglepetéssel, hogy mikor az Edda ritmusát vélte átvenni, voltaképp hamisítatlan „ősere-defi magyar ritmust” pengetett.

Ráadásul még Arany Jánosnak egy nyilatkozatában is támogatást vélt találni a magyar és az Edda-ritmus azonosításában, hiszen szerinte „Arany is az Edda-dalok ritmusában és az ó-germán *Stabreim*ben találta a magyar hangsúlyos vers analógiáját”. Igaz ugyan, hogy Arany nem a magyar vers analógiáját találta, s nem az Edda-dalok ritmusában találta, hanem az ütem egy tagjának hangsúlyos kiemeléséről, míg a többi hangsúlytalan marad, jegyezte meg, hogy az az északi, ó-skandináv költészetben is nagy szerepet játszott. Ettől azonban az Arany-féle magyar versfajta ritmusáig még igen messze vagyunk.

Könyvében aztán (1908) már nem is bíbelődik az Edda-vers és a magyar vers különös azonosságának lehető okaival, holott ott már az ó-germánon kívül az ó-latinban, a héberben, nyelvrokonságunk köréből pedig a szamojédban, a vogulban, az osztjákban is „kimutatja” e ritmus-rendszer otthonosságát.

Allapodjunk meg egy pillanatra a nyelvrokonság adalékainál. Míg u. i. az ó-germán, ó-latin, héber: csak analógiaértékkel bírhat (ha csak köztük s a magyar közt történeti kapcsolat kiem mutatattik), a rokon népek verselése látszólag bizonyító erővel esik a latba a közös leszármazás révén. Azonban csak látszólag. A mi legrégebb verses emlékeink XIV. századbbeliek, rokonainkét csak a mult században jegyezték le; mi évezredekkel ezelőtt elszakadtunk tőlük, s azóta vándorútonk és végleges hazánkban más népek, más műveltségek hatása alá kerültünk, melyek nemcsak nyelvünket, hanem zenéinket, s vele együtt egész ritmusérzékünket befolyásolhatták. Abban a korban pedig, melyből első verses emlékeink valók, már teljesen a nyugati, latin keresztény műveltség részesei voltunk, a kath. egyház latin himnuszait, énekeit fordítottuk magyarra. S aki történeti érzéssel bír, az a magyar verselésen első sorban a középlatin egyházi költészet versformáinak a hatását teszi fel és vizsgálja meg, s e vizsgálattól eleve több eredményt várhat, mint a rég elszakadt rokonaink mai verselésé-

vel való összevetésektől. Ily összevetésnek csak akkor van értelme, ha már a rokonság teljes figyelembe vétele nélkül megállapítottunk valami bizonyosat a magunk versrendszéről: akkor aztán érdekelhet a kérdés, hogy saját verstörténeti eredményeink minő viszonyban állnak rokonaink ritmusformáival.

Gábor Ignác azonban az Eddából fülébe csengő ó-germán, s haladéktalanul ősi magyarnak megtett ritmust a rokonnyelvek verseiben is szemhunyorítás nélkül fölfedezi, holott itt már a hunyorításra éppen elég oka lenne. Mindenek előtt csodáljuk az ő nyelvkészségét és ritmusérzéke bámulatos önbizalmát, mellyel oly vígan befutkározza a különféle ó-nyelveken kívül atyánkfiaiét is. Hát szamojédul, vogulul és osztjákul is oly jól tud, hogy *mer* azon nyelvek ritmusáról önállóan nyilatkozni? Finnül azonban nem tud? vagy tud, de szükségtelennek látja, hogy e legműveltebb, legrégebb verses emlékekkel, sőt verstannal is rendelkező rokonainkat is megkérdezze?

Munkácsi Bernát, ki jól tud vogulul és osztjákul, mert ő maga jegyezte fel a helyszínén azokat a ritmikus szövegeket, melyeken Gábor Ignác a bizonyító eljárását végzi, egy szót sem szól ütemelőzről és ó-germán analógiákról. S maga Gábor is csak nagy nehezen tud rajtok efféle kimutatni, osztják példáin pedig egyetlenegy ütemelőzöt sem látok jelezve; ezt a negatívumot azonban nem találok egyenest kimondva összefoglaló megállapításaiban. Aki maga bizonyító erőt tulajdonít a rokonnyelvi versek tanúságának, s aki maga jól tudja, hogy az egész probléma az ütemelőző körül forog, hogy képes ily fontos ponton elhallgatni vizsgálata *negatív* eredményét? Porhintés ez . . . tulajdon szemébe.

Pedig a *lehet*-en kívül a rokonnyelvek állítólagos tanuskodása mellett még csak egy bizonyítéka volna arra, hogy felfedezésével talán a helyes úton jár: az alliteráció, mely kiemeli az ütemkezetet, s így maga elé sokszor ütemelőzöt szakít le. Igen ám, de hogyan bírassuk magunkat olyan kalauzra, mint az alliteráció, mely már a *szó* megállapítása szerint is hanyatlóban van, vagyis nem következetesen rendszeres, mikor legrégebb emlékeinkben fellép? És vajon olyan bizonyos-e, hogy az allite-

ráció minden körülmények között ütemkezetet jelöl? Hiszen még azt is bátor lesznek tagadni, hogy a hangsúlyos szótag jelölne mindenkor ütemkezetet, s akkor aztán az én szempontomból igen mindegy, vajon alliterálnak-e vagy sem a hangsúlyos szótagok.

Három jellemző jegyét emeltem ki fentebb a Gábor-féle ősi magyar ütemrendszernek: értelmi hangsúly, ütemelőző, szabad szótagszámú ütem. Vegyük sorra őket s világítsuk meg a velük kapcsolatos problémákat.

Gábor szerint a magyar ritmusnak az értelmi hangsúly adja a lüktető-jét, ilyen hangsúly jelöli az ütemkezetét. Ha tehát mi eddig így ütemeztünk:

Király asszony | némén
Az egekre | kérémm —

Ő ezzel szemben a második sort eké-ként ütemezi:

(Az) egekre | kérémm —

vagyis a hangsúlytalan *az*-t kiveszi a mi „az egekre“ ütemünkéből, mint ütemelőzöt, s az *egekre* szó első, hangsúlyos tagjával kezdi az ütemet. Megjegyzem, hogy mind Arany János, mind Négyesy László tanítása szerint az ütemezésnek itt bemutatott első módja a helyes. Megjegyzem még azt is, hogy sem Arany, sem Négyesy nem tagadja, hogy az értelmi hangsúly valóban az *egekre* szó első tagjára esik, ennek ellenére egyikük sem azon kezdi az ütemet, hanem az értelmi hangsúllyal egyáltalán nem rendelkező névelővel. Mindamellett Gábor azt hirdeti, hogy ő hű maradt Arany tanításához, s csak a Négyesy ellen foglalt állást.

Négyesy t. i. kimondottan külön versnyomatékokat és külön logikai (értelmi, mondatbeli) nyomatékokat ismer. s tud eseteket, mikor a kettő nem jár együtt. Gábor Ignác viszont csak egyféle nyomatékokat, értelmet ismer, azt minden körülmények közt versnyomatéknak teszi meg, és azt állítja, hogy ezt Aranytól tanulta, sőt egyik közleményében egyenest azt mondatja Arany Jánossal, igen idélen magyarsággal, hogy „az értelmi hangsúlyok lüktetik az ütemeket“.

Tisztázzuk hát ezt a kérdést: a felelet igen fontos dolgokról fog felvilágosítani.

Igaz-e az, hogy Arany János is, mint Gábor Ignác, az értelmi hang-

súlyt tartja a ritmus egyetlen nyomatékképzőjének, az ütem lüktetőjének, és hogy attól független, s tőle sokszor külön is járó versnyomatékról nem tud?

Feleljenek Arany János következő tételei:

„A verssor önhozsúsága s a bennelevő hangsúlyos tagok szerint bizonyos ízekre” osztatik, „miknek zenében az ütem felel meg.” „Szükséges, hogy e külső [t. i. met-szetek szerinti] felosztásnak megfelelően a benső, hogy a mondatnak (s így a gondolatnak is) azon részei csoportosuljanak egy ütembe, egy, a sormetszet által elkülönített ízbe, melyek egymással legszorosb kapcsolatban vannak, mert csak így lesz tökéletes a rhythmus. Már pedig a mondatban azon szótag, melynek hangját felmondás közben kissé fölebb emeljük, s ezért hangsúlyosnak szoktuk nevezni, uralkodik azon szók fölött, melyek hozzá legszorosban tartoznak; ha tehát a sormetszet határai közé egy hangsúlyos szótag s az alárendelt hangsúlytalanok esnek, úgy a részarányos felosztás bensőleg is tökéletes.”

„E csoportosulása a gondolatnak és szók-nak minden ütemben egy *góc*, a hangsúlyos tag körül... egyik jellemvonása a magyar rhythmusnak.” „Mindenik ütem egy hangsúlyos szótag által emeltetik ki, mely itt [t. i. egy idézett példában] épen az ütem elejét nyomja meg.” „Azonban nem szükség, hogy a hangsúly mindenkor az ütem elejére essék, de igen, hogy mindenik ütem egy hangsúlyos tag által legyen kiemelve.” *Szibinyáni Jánk* első versszakán sorai közül „legjobb a három utolsó, hol a hangsúly épen az ütem első tagját emeli ki. Azonban e szabályosságtól néha nem árt eltérni, mert általa a rhythmus nagyon is egyhanguan hullna szét.” — In-versióval él a verselő „gyakran azért is, hogy a hangsúlyos szó a sor vagy ütem elejére essék, s azt megnyomva erősebb rhythmust adjon, mint: *Szépén* ha beszélnek, — *Búnál* kik egyebet”.

Ő tehát igenis tulajdonít szerepet az értelmi hangsúlynak, mint az ütemben elhelyezkedő mondatrészlet góciának, gondolatbeli összetartójának. Mindamelllett az értelmi hangsúlyt nem teszi meg az ütem lüktetőjének, kezdő nyomatékának. Mikor u. i. azt mondja, hogy e hangsúly az ütem *belsejében* is állhat, azzal már azt is kimondta, ha nem is „ököllel” megfoghatólag, mégis elég világosan, hogy tehát nem okvetlenül ott kell keresnünk az ütem elejét, ahol hangsúlyos szótagot találunk, s hogy ennél fogva van valami másféle erő és hatalom, mely az értelmi hang-

súlytól függetlenül taglalja ütemekre a beszédet. Kimondta ezzel egyszerűsrimind azt is, hogy ez a másik, meg nem nevezett hatalom másbbrérendű a ritmikus felosztás szempontjából az értelmi hangsúlynál, mert nem ahhoz igazodik: bátran lehet az fölöle oda-beljebb is, ő nem megy utána, ő tudja jobban, hol az ütem eleje. Arany nem mondja ugyan azt, amit Négyesy mond, hogy ez a láthatatlan ütemkezdő hatalom elhallgattatja az értelmi hangsúlyt, — s erre a pontra még visszatérek —, de viszont kimondja azt, hogy legjobb, s az az igazi szabályosság, ha a hangsúlyos szó éppen az ütem elejére esik, mert *azt* megnyomva erősebb ritmust ad; vagyis legjobb, ha a hangsúly engedelmeskedik ama másik hatalomnak, s az ez által kijelölt helyre telepedik. Hogy a logikai nyomaték egyeduralma mily távol van gondolatától, az már e csekélységből is nyilvánvaló.

De vajon tudta-e Arany János, mi az a *másik* hatalom, mely az értelmi hangsúlytól függetlenül jelölgeti ki, hogy hol is kezdődjék az ütem, vagyis amely intézkedik a fölöl, hogy hová helyezkedjék el az értelmi hangsúly, ha „szabályos”, „erős”, „legjobb” ritmus létesítésében részt akar venni? Tudta bizony, s csuda, hogy Gábor Ignác, aki bizonyára éjjel-nappal forgatta a *Nemzeti Versidomot*, a magyar ritmika e bibliáját, úgy átsiklott e híres tanulmány idevágó passzusain s azoknak megfelelő egész szellemén. Mi hát e titkos hatalom? *A zene*.

Mit? Hát ilyesmi is van? Ennek is van köze a vershez? Gábor Ignác a hatszáz éves magyar verstörténetben nem látszik egyébről tudni, csak „Sprechvers”-ről, csak logikai egységek szerint taglalódó beszéd-rítmusról, mintha soha ének, tánc, mars, és más efféle ritmikum nem termett volna a magyar földön a vers tözsomszédságában.

A „benső” ritmus létesítését, a gondolatnak góciak köre „összerázását” az értelmi hangsúlyra bízta Arany János; az ütemhatárok, „sormetszetek” kijelölését azonban, melyek közé „egy hangsúlyos szótagnak az alárendelt hangsúlytalanokkal” be kell illeszkednie: „*a magyar zene érverésével*” végezteti. S csakugyan, az ütemezésben, a metszetek felrakásában sohasem az értelmi hangsúlytól, hanem a dallamtól vezetteti magát;

Tinódi dallamait is azért óhajtaná mielőbb új kiadásban látni, hogy „azokból is a magyar, főleg eposzi versidomra valamit elvonhatnánk”. Tanulmányában csakis oly sorfajokkal foglalkozik, melyeknek ütemrendjét *élő dallamokból* vonhatta el: „azon régi formákat, melyek népzenénkben többé nem visszhangzanak, önként mellőztem, — mondja maga — csupán *tényekre*, az élő népdallamra akarván építeni”. Neki tehát az ütemhatárok kijelöléséhez nem az értelmi hangsúly elhelyezkedése az alapvető ritmikai tény, hanem a dallam tanúsága, a *zenei nyomaték*. S míg a logikumtól elkápráztatott Gábor Ignác az „alexandrin”-nak legalább százféle alakját ismeri ütemelőzők s ütemek különféle kombinációja szerint, — Arany János, aki úgy tartja, hogy e sorfaj „szerkezete egészen mienk, eredeti, *zenénkben gyökerező*”, mindössze is háromféle ütemezésről tud (4/2, 2/4, 3/3 az egyes felsorokban). Gábor Ignác, megfélekezve arról, hogy ezt Arany tanítja így, „metrikusainkat” támadja; kiszámítja, hogy a felsoroknak e háromféle ütemezése mindössze kilenc kombinációt tesz lehetővé az egész sor számára, s kimondja a szentenciát: „Ennek a megszorításnak azonban, mely az alexandrinus formáinak több mint kilenctized részét egy csapással ki akarja irtani, semmiféle ritmikai jogosultsága nincsen”. Punctum.

Arany azonban teljes következetességgel halad a maga útján, s a példák egész tömegével elköveti azt az „erőszakot a vers értelmén”, amivel Négyesy Lászlót vádolgatja Gábor oly nagy kedvteléssel. Ime egy pár példa arra, hogy Arany János mily erőszakosan elüti Gábor mindenható „értelmi”-jét az ütemekedés privilégiumától; a nemzeti versidomról szóló tanulmányában egyebek közt a következő ütemezési példákat találjuk (az értelmi hangsúly helyét dőlt szedéssel magam jelölöm):

Jó ló | volt a *jakó*,

Jó ló | is ellette.

Aldja | meg az isten,

A ki | fölnevelte.

És alattunk | és felettünk

És bennünk is | a menny volt.

Kertem alatt | a Berettyó | folydogál.

Hazamennék | de nem tudok.

Széles úton | poros úton || fölleget ver | a ló.

N ári virág | téli idő | alatt nem zöl — | dül.

Ugy ég | a tűz | ha lobog.

Ily példákat olvasva, ily „értelmetlen” ütempálcikázást látva, bizonyosan nagyon viszkethet Gábor Ignácnak az a ceruzája, amelyikkel az ütemelőzőt szokta olyan szép vastag húzással lemezgetni az ütem élő testéről, s a súlytalant visszaretteneni a súlyos élől.

Hogy aztán ki áll hát Arany János felfogása alapján a maga versmagvarázataival: Gábor Ignác-e, avagy Négyesy László, az az olvasó előtt már kétségtelenül világos lehet a kifejtettek után. Az értelmi hangsúly merev dogmatikusa, Gábor, nem említhető egy napon a zenei nyomatékú verselés ritmikusával, Arany Jánossal; kibékíthetetlen ellentétben áll nemcsak Négyesy Lászlóval, hanem azzal is, akinek a ritmikai *tények*hez csodálatos tapintattal igazodó megfigyeléseit Négyesy tudományos rendszerré képezte ki: Arany Jánossal.

Gábor Ignác tisztán a vers szövegéből következteti ki a vers ritmussát; Arany a szöveget magában véve nem tartja elegendőnek erre a célra, hanem dallammintáját is szemmel tartja. Gábor elmélete alapján hibás ütem csaknem elképzelhetetlen; Arany ismer hibás ütemet (saját verséből is idéz olyat). Nem csoda: Gábornál a hangsúly ott van, ahol van, s ott ütemet kezd; Aranynál a szöveg fölött valami zenei követelmény is áll, melynek vagy eleget tesz a szöveg, vagy nem. Gábor úgy áll a mai vers szövege elé is, mint a legrégebbek elé, melyeknek ritmusáról semmi közvetlen tudomásunk sincs, s melyeknél ennél fogva feljogosítva érzi magát, hogy pusztá szövegük alapján állapítsa meg ritmusukat. Arany ezzel szemben ritmikai tény, ritmikai tapasztalat, ritmikai bizonyosság birtokában taglalja a szöveget, kizárólag emettől vezetetni (ami igen könnyen félrevezettetés volna) nem engedni magát.

Két lényegesen különböző felfogása ez, nemcsak a magyar versnek, hanem egyáltalán a vers művoltának. Gábor szerint (ha nem mondja is ki) a vers csak „Sprechvers”, tisztán a beszédnek a beszéd saját eszközeivel megvalósított ritmosos formálása, Arany szerint a beszédnek valamely zenei ritmushoz igazítása. Gáboré csupasz *szövegvers*, melyet meg lehet ugyan zenésíteni, de akkor a zenét alá kell neki rendelni; Aranyé

énekvers, mely a szöveg alakítását valamely dallam ritmusának rendeli alá.

Arany János nem kívánta a magyar verstörténet egész folyamatát, a nemzeti versidom minden változtatást megmagyarázni. Ő verstant írt, illetőleg annak alapvonalait vonta meg. Verstan pedig: egy bizonyos kor verstana, a jelen verselési gyakorlatnak, az élő ritmusérzék kifejezési módjainak kodifikálása. Arany korának versalakjai a népdalból vették, még friss énekemlékű versek voltak. Arany tehát a valóság-hoz alkalmazkodott, a valóságot kövölkölte a Nemzeti Versidombban, mikor a magyar verset zenei foganatású versül fogta fel. A multba ugyan messzire visszanyúlt, de csak addig, ameddig az általa értelmezett élő versidom a multban is megvolt, éltek, ugyanazon dallamoktól függőnek bizonyult.

Gábor azonban verstörténeti alapra helyezkedett, s a nemzeti ritmus jellegét az őskortól (melyet nem is ismerhet) máig, egyetlenegy egyoldalú rendszerben állapította meg. Ha a rendszer találó lenne is véletlenül arra a multra, amelyet Arany elmélt, nem talál a jelenre, s a nemzeti versidom azon egész nagy, valósággal főterületére, melyet Arany János énekvers módjára értelmezett s fejtett is meg.

Arany János bizonyára tudta, mit csinál, mikor verset ír. És az elméletében az értelmi hangsúlyt alárendelte a zenei nyomatékknak, annyit csak fel lehet róla tenni, hogy a szerint gyakorolta is. Elég visszautalnom arra a néhány példára (köztük saját sorára is), melyeken ütemező módját bemutattam. Nyilvánvaló ez mindenki számára, s nemcsak az elmélet, Négyesyé, tanította ezt így továbbra is, hanem így tanítja a költők gyakorlata. Így igazolja őt a naiv ritmusérzék is, mihelyt vers felmondásában bemutathatja magát. Csak Gábor Ignác tudja jobban mindezeknél, magánál Aranyénál is, hogy hogyan kell ritmizálni Arany verseit: „ütemelőzővel, egyfázisú ütemekkel, és sohasem vétve a hangsúlyos ritmus azon alaptörvénye ellen, mely szigorúan megköveteli az értelmi és ritmikai hangsúly azonosságát“. Rhythmus teneatis . . . Értelmi és ritmikai hangsúly azonossága? mikor

Arany szerint az értelmi hangsúly „az ütem *belsejében*“ is lehet!

Mindegy! Gábor Ignác egyenest Arany Jánossal szeretné igazoltatni, hogy Arany Jánost Gábor Ignác szerint kell ritmizálni. „És az a legérdekesebb — mondja első könyve vége felé — hogy sok helyütt Arany János maga külön kiemeli, azaz: dült betűkkel szedeti a súlytalan kezdet után következő szót, melyre a logikai nyomaték esik, azzal is jelezve, hogy ennek hangsúlyát az előtte álló súlytalanul »elhallgattatni« nem engedi.“ Ez az „elhallgattatni“ Négyesynek szól, s Gábor megjegyzése azt akarja jelenteni, hogy Arany maga dült szedéssel megjelöli némely sorai- ban, hogy hol kezdődik az első ütem, nehogy valakinek eszébe jusson azt már a sor első, hangsúlytalan szótagjával megkezdettnek hinni. Idéz aztán első könyvében tizenöt ilyen sort, újabb könyvében rádupláz vagy tízzel. A két könyv között eltelt tizenhét esztendő alatt nem akadt egy jó barátja, aki szánalmas tévedésére figyelmeztesse!

Mindjárt legelső példája ez:

(Hogy) *karra* se | légyen || gyöngébb, mint
az | atyja,

Tehát a *karra* azért volna dült betűvel kiemelve, mert Arany ott akarja kezdeni az ütemet, nem tűrhetvén, hogy „az értelmi hangsúly ádáz ellenségei“ e szó nyomatékát elhallgattassák.

Nos, nézzük meg Toldi Estéjében az idézett sor rímelő párját, abban is szemet szúr egy dült szedésű szó: Ellenben, ha lehet, *fővel* meghaladja.

Hát ezt a *fővel* szót vajon miért húzta alá Arany? Hiszen itt amaz ádáz ellenség részéről sem fenyegethetett veszély, mert ez a szó ütemelen áll, az ádáz pedig úgyis ott szeret nyomatékozni. Aki a két idézett sort egymásután elolvassa, legott belátja, hogy a két szó: *karral* és *fővel*, jelentésileg van egymáshoz viszonyítva, s a dült szedésnek semmi ritmikai jelentősége nincs. Ismeretes Aranynak ez a szokása, s rendszerint tömörített értelmet, képleges célzást visz bele az így kiemelt szóba. De hogy is lehet Gábor Ignácnak olyan „debreceni szeme“, hogy a neki kedves dült szót észreveszi, a másakra meg, közvetlen alatta, oda sem pislant!

Hasonlóképp vak elfogultságra és

kritikátlan bizonyíték-keresésre vall *tóv* példája is. Nem is bántom őket. Inkaob én idézek egynéhány dült betűst Toldi Szerelméből, Gábor Ignáca bizva, hogy ezek jelentőségét, ha tudja, értékesítse... ritmikaila. Ne vegye rossz néven, ha olykor több szót is talál egy végtében dült betűvel szedve:

Tegye azt felséged *mintha fiú volna*,
 írja örökségem kedves leányomra.
 Szerelmes-e még jó *Csuta Györgybe*? mondja.
 De szeretni, *párját lel*ni lehetetlen.
 Vör se foly, és *meglesz* ...
 Könyvbe is megírta *Ilosvai Péter*.
Becsületét védj meg, oh lovag egy nőnek!
 Jó nemzetes úrnak *elrontója* vagy te?
András, (azaz Endre) *Lajos, Jakab, Ottó*.
Gyermekre valál te? *te* valál féltékeny?
 Megismeri a nőt... *Johanna testvérét*.
 A *Nagyfalusi* és *Szalontai Toldi*.

Nos hát, ilyesmiket is szedetett dült betűvel „*Nagyfalusi Arany szalontai hajdu*“, amint — szintén dült szedésű jelzőkkel — megnevezi magát Toldi Szerelme végén. S ha Gábortól tanultam volna szövegkritikát, most azt mondanám: *így* szedette pedig maga nevét Arany János azért, *ve*hogy a *zenei* nyomatéknak valamely ádá az ellensége... netalán ütemelőzővé találja kimetszeni a megdűtött jelzőket.

Nyugalomba küldheti hát Gábor Ignác a maga dült példáit az utolsó szálig.

Mielőtt tovább mennék, itt kell egy fentebbi ígéretemet beváltanom. Négyesy azt mondja, hogy ha a logikai nyomaték nem az ütem élén áll, hanem belsejében marad, akkor „*elhallgattatja*“ őt a versnyomaték. Arany csak annyit jelent ki, hogy változatoság kedvéért *így* is jó (bár nem az a szabályos ütem): hogy azonban mi történik felmondásközben azzal az ütem belsejébéli hangsúllyal, arra nézve hallgat. Említett ígéretem szerint ezt a kérdést kell most tisztázzanom.

Hogyan mondott fel Arany János efféle, szerinte sem szabályos ütemű sorokat, nem tudom. Azt azonban tudom, hogy *így*, amint „*Költő és metrikus*“ című, csúfondáros és csak önhittségről, s Arany János meg nem értéséről tanuskodó kis tákolmányában Gábor Ignác mondatja vele, a „szabályos“ ütemeket sem hangoztatta:

Lovagsarkantyumat *híremmel* — *nevemmel*
 Sárba taossa egy *félénk asszonyember*.

Ez megcsúfolása az értelmes magyar hangsúlyozásnak, s Gábor *így* tünteti fel, mintha e hangsúlyozásban a metrikus (Négyesy), meg a költő (Arany) egyetértének. Magyarul jól tud ember azonban sem a *sarkantyut*, sem a *taossá-t* nem hangsúlyozza ebben a viszonylatban.

Szóval nem tudom, hogy afféle sorokat hogyan mondott fel Arany. Látjuk ellenben tapintatát, mérsékletét, természetességét, sokfelé tekintő bölcsességét a legparányibb dolgokban is. Látjuk, hogy szóközépen lehetőleg nem cezúráz, inkább „*egy* sormetszet alá foglal *két* zenei ütemet is“. Látjuk, hogy ő maga nemcsak nem kerüli, hanem változatoság kedvéért *ránlja* is a szabálytalan ütemeket. Bizonyára nem erőszakolt hát semmit a felmondásban sem; nem „hallgattatta el“ a logikai nyomatékokat, de megtalálta a módját, hogy az ütem zenei jellegét is éreztesse. Alább majd megmondom, hogyan lehetséges ez.

De ha Arany János nem mondta meg, mitevők legyünk ily gyöngébb ritmusú (szabálytalan) ütemekkel a felmondáskor, megmondta Négyesy; és ha Gábor higgadtan megfontolta volna Négyesy tanítását, akkor megkímélhetne volna magát attól a fáradságtól, hogy vagy tizenhét éven át hangsúlytalan sorkezdeteket bogarásson össze, s azt híresztelje világgá, hogy Négyesy ezeket hangsúlyos kezdettel olvassa.

Ha u. i. hitelt adnánk Gábornak, Négyesy *így* hangoztatná a következő sorokat:

Egy némben, *egy* özvegy, *egy* hősködő *asszony*
Egy virág, *egy* fűszál
Egy kevés, *egy* semmi, —

holott itt egyetlenegy *egy* sem volna hangsúlyos, ellenben hangsúlyos volna a *némben*, az *özvegy*, a *hősködő*, stb.

Ez alapon már tizenhét év óta, elképzelhetni, mennyit hűledetek Gábor Ignác hívei: „a fiatalok, az elfogulatlanok, az új igazságok iránt fogékonyak“ Négyesy László csudálatos, kiforgatott hangsúlyozási módján. Pedig ha idézem Négyesy vers-tanának azt az *egész* passzusát, melyben effajta ütemek felmondásáról szól, s melyet első könyvében Gábor is idéz, olvasóim meg fogják látni,

hogy Gábor nem híven terjeszti, hanem meghamisítja Négyesy gondolatát.

Négyesy Verstana (1898, 43. l.) tehát ezt mondja:

„Találkozunk azonban oly ütemekkel, melyekben a szólam nyomatékos szava nem az első helyen van. Pl. ebben:

Bort ittam én | *boros* vagyok,
Haza mennék, | *de nem* tudok,
A ki tudja, | *mért* nem mondja,
Merre van az | *ország*útja? (Czuczor Gergely).

„Látni, hogy a hangsúly nem áll mindig az ütem élén. Így is olvaszuk, ha értelem szerint *szavaljuk* e szakot; de aki *verselve* mondja, átengedve magát a ritmusérzék folyamának, az itt is az ütem első tagját fogja erős hangon ejteni:

Haza mennék | *de* nem tudok.
A ki tudja, | *mért* nem mondja? stb.

„A *versictus* tehát akkor is az első szótagon van, mikor az értelmileg nem volna nyomatékos, hanem egy másik, hátrább eső szó. A logikai nyomatékot ily esetben elhallgattatja a *versnyomaték*.”

Aki fentebbi fejtegetéseimet figyelemmel kísérte s megértette, hogy *versnyomaték* (ütemkezdet) és *beszédnyomaték* (logikai hangsúly) Arany tanításában is két különböző dolog, s hogy olyan *versfajtában*, mely énekvers eredetű, a kettő nem is esik szüksésképen össze minden esetben, az tudja, hogy a szóban forgó ütemek voltaképp kétlakiak, mert a zenei (vers-)nyomaték és a beszédbeli kétféle felmondást tesznek lehetővé: vagy olyat, mely az értelmet akarja tolmácsolni, s akkor *szavalva*, vagyis értelmesen hangsúlyozva adja elő (így *szaval* minden művelt ember); vagy pedig olyat, amely a verset *versnek* akarja éreztetni, s ekkor az értelmes hangsúlyozás rovására *versiktust*, zenei nyomatékot ad neki ott, ahol annak a tökéletes énekversben ritmikai helpe volna: az ütem elején. Ez az utóbbi a ritmusos, a ritmizáló, a *versszerű* felmondás: s így mondja fel a verset a műveletlen, a naív ember, de a metrikus is. ha ily tökéletlen ütemeken is az ép ritmus-mintát akarja kiverni.

Négyesy idézett passzusa nagyon világosan meg is különbözteti e kettőt, s azt mondja, hogy aki értelem szerint akarja *szavalni*, az hangsú-

lyozza az értelem szerint hangsúlyos szótagot, aki azonban „*verselve*, s ma^{ra}t a ritmusérzék folyamának átengedve” akarja felmondani, az csak *nyomja* meg bátran az első (hangsúlytalan) szótagot, mert ebben a fajta versben ott volna a nyomaték helye, s hallgattassa el az ütem belsőjében lábatlanokodó logikait, mert különben zavarttá válnék a ritmus.

Nilvánvaló, hogy Négyesy kétféle felmondást tart lehetőnek a szóban forgó esetekben. Másként nem is lehet. Mert ha egyszer a zene adja a ritmikai mintát, s a beszéd ahhoz nem alkalmazkodik, akkor nincs is mód a kettő összeegyeztetésére: vagy zene (= ritmus), vagy beszéd: e kettő közt akkor választani kell.

De tessék csak ezek után meghallgatni, hogyan torzítja el Négyesy fentidézett gondolatát Gábor Ignác. újabb könyve 96. lapján:

„Ez a törvény tehát kimondotta, hogy ezentúl a magyar versben a *súlytalan tekintendő súlyosnak*, a *súlyos pedig súlytalan*nak és a magyar verset szigorúan tilos másképp ritmizálni, mint így:

Hogy szakassza végét a veszedelemnek.”

Olvasóim erre már maguktól azt fogják mondani: hamis! Négyesy nem ezt mondta, ő semmit sem tiltott el, semmit sem parancsolt meg; mindössze annyit állapított meg, hogy felemás ritmust csak felemás módon lehet hangoztatni, s akárhogy hangoztatjuk, az egyik „fele” szükségkép megsínyli.

S ezen a ponton derül csak ki igazán, milyen jól megértette Négyesy, s mennyire nem értette meg Gábor Ignác Arany tanítását. Hiába mondta meg Arany, hogy ő a dalamból vonta el a versek ritmusát, hiába beszélt „*sormetszetek*” mellett „*zenei ütemekről*”: a maga *Sprechversében* elfoglalt Gábor mindeerre süket maradt. Négyesy ellenben külön fejezetet szentelt Verstanában a vers zenei eredetének.*

* Négyesy verstana általában kifogástalan tudományos rendszerezése Arany vers-konceptiójának. Csak ütemtana alapjátételt nem fogalmazta meg félreérthetetlen szabotossággal. E tételre így hangzik: „Az ütemek a maguk lüktetését a szólamok logikai (mondatabeli) hangsúlyából *yerik*”. Ugy tűnhet fel, mintha a logikai hangsúly szerepét ugyanúgy fogná fel, mint Gábor Ignác. Az valóban „*csupa színarany igazságnak*” tartja e tételt. A valóság az, hogy az Arany János-féle magyar versben az iktus zenei posztulátum, s a logikai hangsúly alkalmas e szükséglet ellátására.

Nem tudom, Gábor Ignác hajlandó lesz-e végre megérteni, hogy ritmizálás meg szavalás, versszerű felmondás meg értelmes tolmácsolás, versiktus meg értelmi hangsúly, zenével társult meg csupasz beszéd, Arany János-féle meg Gábor Ignác-féle versfelfogás nem azonosak. Hajlandó lesz-e belátni, hogy a beszéd tud ugyan alkalmazkodni a zenei nyomatékozás követelményeihez, de nem mindig alkalmazkodik hozzá. Hajlandó lesz-e elismerni, hogy az alkalmazkodás mértéke szerint vannak jó, és vannak hibás versek; hogy a *Szeretnék szántani* két első sora jó, mert a zenével együtt nyomatékozik, a táncdal együtt toppant, harmadik és negyedik sora ellenben *hibás*, mert csak súlytalan tagokkal („Ha“, „Az“) képviselteti magát a zene súlyos helyein? hogy annak ellenére énekversnek megjár, hiszen úgysem ő, hanem a zene viszi a ritmust? — Alig hiszem: „Az én elméletem szerint — jelenti ki most is nagy bátorsággal — ez a „leghelyesebb“ ritmus költőink minden versében megvan, mert hiszen én azt tartom, hogy a magyar versben a ritmikai hangsúly mindig a logikai hangsúlyra esik, e szerint tehát mindig a logikai hangsúly adja az ictust.“ Legyen neki az ő hite szerint. Logikai hangsúlyt minden korban foghat egyet, s ha ő azt hiszi, hogy ugyanakkor iktust foggott, akkor valóban ő a legboldogabb ember, mert rossz verset sohasem olvasott. Arany Jánosnál minden esetre boldogabb, mert az még tulajdon verseiben is ismert tökéletlenül alkotott ütemet. S Arany nem is fogadná el a felmentést, hiszen ő szántszándékkal is bátorkodott hibás ütemeket vegyíteni a szabályosak közé.

Ő, mint fentebb mondtam, bizonyára érezetnli tudta felmondásban a súlytalan kezdetű ütem zenei jellegét is, anélkül, hogy erőszakot követett volna el a logikai nyomatékon. Hadd legyen, szerinte, ütem közepén az a hangsúly, a ritmus attól meg nem ijed, mert nem csak logikai hangsúlyból áll! Van *időtartama* és *időbeosztása* az ütemnek akkor is, ha a logikai hangsúly rossz helyen áll, mert sem időtartamát, sem annak az ütemrészek közötti szétosztását nem a logikai hangsúly intézi, hanem a zenei előkép. Ha Arany Jánossal tartunk s a dallam alapján jelöljük ki az ütemhatárokat, akkor

egy idézett esetben ezt a felosztást kapjuk:

Jó ló | volt a fakó.

Hiába nincs aztán a második ütem elején hangsúly, a metszet csak ott van, s onnan számít az új időegység. Az első ütem (*Jó ló*) időtartama csak annyi, mint a másodiké (volt a *fakó*); ezt az azonos időtartamot az első ütemben két szótag között, a másodikban négy között osztom szét egyenlően, s csupán ez a tény, az időosztás e megváltozó aránya elegendőképp érezteti már felmondásközben, hogy új ütemet kezdtem, még ha nem hallgattattam is el a *fakó* nyomatékát, s nem ajándékoztam meg a *volt*-ot oly hangsúllyal, melyhez értelem szerint semmi joga. Hasonlókép a logikai hangsúly elhallgattatása nélkül is külön ütemegységül éreztethetem a zenei időbeosztás segítségével e sor első ütemét:

Az egekre | kérném.

Van hát a zenei eredetű versben a nyomaték híján is még valami: az *ütem időszerkezete*, ami a súlytalan ütemkezdet ellenére lehetővé teszi az értelmes szavalás számára is az ütemnek ütemül éreztetését. Mint-hogy azonban az effajta ütemek tökéletlenek, természetes, hogy tökéletlenségüket ez a semmit sem erőszakoló felmondás sem leplezheti, hiszen tényleges hangerőt nem juttat az élnék.

De mit is bíbelődünk „tökéletlen“ ütemek felmondása kérdésével ilyen sokat? Magam részéről ezt több okból cselekedtem. Először is azért, hogy kimutassam, mily hamisan tolmácsolja Gábor azok álláspontját, akik — mint Négyesy László — a mai magyar vers zenei fogantatását számontartják s ez eredet minden ritmikai következményét jól érzik és végbeviszik. Másodszor azért, hogy tiltakozzam az ellen, mintha ez álláspont általában erőszakos me-renyletet jelentene a nyelv természete ellen, csupán mivel ismer hibás ütemeket is, melyeket erőszak nélkül tökéletes ütemek módjára ritmizálni nem lehet. Végül, s legfőképen azért, hogy e kérdés vizsgálata közben megállapíthassam, mennyire nem elég csak ilyen vagy amolyan nyomatékokat keresgélni az ütemben, s a szerint oszloknunk pártokra, vajon logikait és ritmikait egynek tartunk-e, vagy sem, hanem hogy meg kell lát-

nunk s észre kell vennünk a lényegét, ami ilyen vagy olyan nyomatékozási rendszer mögött áll, t. i., hogy a zenei nyomatékozási ütemhez bizonyos időszerkezet is tartozik, amjt a világ semmiféle „logikai” hangsúlya nem volna képes sem indokolni, sem megmagyarázni.

A zenei fogantatású mai magyar versnek ezt a lényeges sajátját: az *ütem megkötött idő-rendjét* támadja és nyomorítja meg végkép Gábor Ignác a maga hírhedt *ütemelőző*-tanával. Arról is egy pár szót hát az alábbiakban.

A Gábor-féle verskonceptióval éppoly elkerülhetetlenül vele jár az *ütemelőző* tana, amely határozottan kizárja az Arany János-féle. Ha kimondtuk alaptörvényül, hogy logikai hangsúly kezd a ütemet, akkor a sor vagy felsor elején gyakran ott lábatlankodó súlytalan szótagot másnak, mint *ütemelőző*nek felfogni nem lehet. Viszont zenei fogantatású versben a szerint van, vagy nincs *ütemelőző*, amint a ritmust meghatározó dallamban van, vagy nincs; mint-hogy pedig az a magyar zene, mely az újabkori magyar verset dajkálta, *ütemelőző*t nem ismer, ennél fogva az ugyanezen zene ritmusát átvevő vers-faj sem ismerhet *ütemelőző*t. S az Arany-féle magyar vers csakugyan nem ismer.

Gábor Ignác itt azzal a megmáshíthatatlan ténnyel találta szemben magát, hogy Arany János, bár egész sereg példát végigütemez, sohasem jelez *ütemelőző*t, ellenben igen sokszor jelez értelem szerint súlytalan kezdetű ütemet. Felfedezőnk azonban, amint már sajnos tapasztalhattuk, halvány sejtelmével sem bír annak az elvi különbségnek, mely az ő verskonceptióját a nagy költőtől elválasztja s ennél fogva ezen a kardinális ponton is makacsul maga mellett igyekszik tanuvallomásra bírni Arany Jánost.

Így okosodik hát: „a ritmikai súly ott van, ahol azt Arany érezte”: ezt tagadni nem lehet. De a modern ritmika tud valamit, amit Arany még nem tudott, azt t. i., hogy a hangsúlyos szótag nem a *köréje* csoportosuló súlytalanok *gócpontja*, hanem az *utána* következő súlytalanok *tüktetője*; ami súlytalan tehát e lüktető előtt van, az már nem tartozik az *ütemez*h, hanem *ütemelőző*.

Ennél fogva tehát mindössze az a kis változás történik a modern ritmika haladásával, hogy más műszavakat használunk, másképp rakjuk fel papíron a metszetet jelölő pálcikákat; — a ritmikai valóság azonban ugyanaz marad, amit Arany János érzett és felmondás esetén előhangtatott. Szóval az egész *ütemelőző*-történet mindössze egy modernebb megformulázása lenne ugyanannak a ritmikai ténynek.

Nyilvánvaló mindenek előtt, hogy Gábor ezúttal is a „ritmizálás” szóval játszik, s az értelmes hangsúlyzással azonosítja azt itt is. Ez hozzá tartozik az ő elfogultságához, sőt egész eltévelyedésének itt a végső indítéka. Ezt már tudjuk, s hagyjuk meg neki. Lássuk azonban, hogy az *ütemelőző* felvételével valóban nem változik-e meg a ritmikai valóság, mert ha nem, akkor csak hókuszpókusz az egész, de ha igen, akkor veszedelmes játék. Lássuk aztán, vajjon maga Arany János nem mond-e valamit, ami az *ütemelőző* mellett, vagy ellene szólna.

Vajjon mindegy-e hát az, hogy így *ütemez*tek-e:

Az egekre | kérném,

vagy így, (zárójelbe tett) *ütemelőző*vel:

(Az) egekre | kérném.

Az első esetben az *ütem* négy szótagú, az *ütem* összes idejéből minde-rik szótagra tehát egy negyedrészt jut. A második esetben csak három szótagú, s az *ütemidő*nek csak egy harmada jut egy-egy szótagára, ha-csak valamely, a szövegtől független hatalom (amilyenről azonban Gábor nem tud) másként nem intézkedik. Más az ekként nyert *ütem* belső szerkezete, mint az előbbi esetben. Mi jö- gon veszek ki hát abból az *ütem*ből, mely az egész költemény tanúsága szerint négy szótagúnak, negyedelő időszerkezetűnek van tervezve, egy szótagot?

Ütemezhetek-e *ütemelőző*vel így:

(Ha a) rózsám | jönne

(Az) ekét | tartani.

vagyis kihagyhatok-e az első esetben két, a másodikban egy szótagot a sor elejéről, holott a dallam mind e szótagokat *örvénybe* veszi, még pedig úgy, hogy *ütem* elején, tehát zeneileg nyomatékos helyen használja fel? Belenyugodhatok-e abba, hogy az

egyik sor két 2-szótagos, a másik pedig egy 2-, meg egy 3-szótagos ütemből álljon, holott a dallam minden sora két, 3—3 szótagú ütemre van tervezve? Hogy daloljam akkor e sorokat, melyek pedig dalolásra vannak költve? beledaloljam-e a sorba azt is, hogy *Ha a*, vagy pedig csak nyeljek helyette egyet?

Ütemelőzőnek oly versben, mely ütemelőzőt nem ismerő dallamra írott, nem lehet létjogosultsága, mert megfosztja a zenei ütemet a kitöltésére hivatott szótagoktól, egyszerűs mind pedig teljesen összekuszálja az ütem belső időrendjét. Ütemelőzővel ily verseken csak az operálhat, aki vers és vers között nem tesz különbséget, s aki oly verset is, mely dallamban fogantatott, a dallamtól független sémákba akar erőltetni. Ezért „iszonyodik” azonban az ütemelőzőnek ilyfajta versekre erőszakolásától az, aki érzi és tudja, hogy a yersfajták között alapvető különbségek vannak, melyek mindegyik fajtának külön elbírálását teszik szükségessé.

Ami pedig azt illeti, hogy vajjon nyilatkozik-e Arany János ebben a kérdésben, arra e rövid, a Nemzeti Versidombban olvasható kijelentését idézhetjük: „*Magyar dallamban felütés nincs.*” Eo ipso nem lehet tehát felütés (ütemelőző) Arany ritmikája szerint a magyar versben sem. Hasztalan itt minden hivatkozás a modern ritmika haladására. Ha tudott volna Arany felütésről a magyar dallamban, akkor ily dallamú versben is tudott volna róla. Jellemző azonban, mily alkalomból és mily céllal teszi ez oly nagy horderejű kijelentést.

Tudvalevő, hogy tanulmánya VI. fejezetében a magyar ütem szótagjainak prozódiai mértékével foglalkozik, s azt is, természetesen, a magyar zenéből vonja el. Említ egvebék köt egy, az anapaesticusnak megfelelő ütem-mértéket, melyet ő *lebegő*-nek nevez; az ily ütem két első szótagja (mint magáé a *lebegő* szóé) a dallamban rövid, a harmadik hosszú. Idézi rá ezt a sort:

Nem anyá- | tól lettél, | Rózsafán | termettél,

melyben az első és a harmadik helyen jelölt ütem dallama ilyen mértékű. Ezután mondja szószerint a következőket:

„Megjegyzem itt, hogy némely zenesz urak az ily anapaesticus kezde-

tét a sornak felütés (Vorschlag) gyanánt veszik, de hibásan. Magyar dallamban felütés nincs . . . Így [t. i. felütés nélkül] dalolja ezt a nép, így húzzák a csárdában, akárhogy *vorschlagozzák* a hangversenyek hősei.”

Sapientia sat. Arany nemcsak hogy nem hallgat az ütemelőzőről, hanem egyenesen tiltakozik magyar dallamba való belépése ellen. Am lássa Gábor Ignác, mi jogeimen ritmizálja ezek után Arany verseit ütemelőzővel, holott Arany mindazt, ami a magyar versben hangritmus (vagyis nem puszta gondolatrend), a dallamból — vorschlaglatlan dallamból — vezeti le.

De főntebbi Arany-idézetem szomszédságába hadd állítsam ide Gábor első könyvének legvégéről ezt a most már valóban mulatságosan ható kijelentést: „Hogy a *magyar zene* mivelői az itt kifejtett ritmikái igazságokból, de különösen az ütemelőző megállapításából milyen következtetéseket fognak levonni, nem tudom; bár seitem, hogy igaz örömmel fogadják majd azt a munkát, mely a magyar zene szárnyait megszabadítja a kötelező súlyos kezdet kölönecétől.”

No lám! Arany tehát némcsak az alexandrin száz változata közül irtott ki — Gábor Ignác óvatlan elszólása szerint — kilencvenegyét, hanem a magyar zene szárnyaira is rákötötte a kötelező súlyos kezdet kölönecét. Bezzeg levorschlagozta azt onnét Gábor Ignác!

Mint a logikai hangsúly dogmája az ütemelőző felvételét, úgy hozza magával e kettő az ütem szótagszámának szabadságát Gábor rendszerében.

Nos, a magyarban volt, s bizonyos mértékig ma is van még szabadság az ütem szótagszámára nézve mind a mű-, mind a népköltészetben, de nem korlátlan mértékű s nem rendszertelen. Az újabkori magyar vers általában kötött sémájú, egy-egy zenei ritmusképlet van benne véglegesen megállapodott sorfajokká kiképezve. Van hetes, nyolcas, kilences, tízes, tizenegyes, tizenkettős stb. sorfajunk, s mindegyikre nézve meg van szabva, hány ütemből, s melyik ütemnek hány szótagból kell állania. Pl. van egy bizonyos kilences, mely 4+2+3 összetételű, van egy 4+4+3 összetételű tizenegyes, s mindkettőnek zenei karakteréhez szigorúan

hozzátartozik a megjelölt szótag-számú ütemeknek még a sorrendje is, s azon büntetlenül változtatni egy jótányit sem lehet. Némely sorfaj megtűr bizonyos törvényszerű változatosságot, nem többet azonban, mint maga a zene; oly ritmikai helyen u. i. ahol a fölvetett séma minden idő-részt külön szótaggal (zenében hang-jeggel) fejezve ki, olykor kivételesen *egy* szótag foglal le magának — nyújtással — két időrészt; gyermek-versikékben gyakori jelenség ez; pl. „Kőrösi | Kerepesi | Körtefa“, — de műköltészetben is előfordul: „Jaj apám | nem, nem“; mindkét esetben két időrészt foglal le az aláhúzott szótag. Viszont fordítva, olykor — aprózással — két időrészen három szótag szalad át kettő helyett, mint e versikében a „karika“ szó három szótagja: „Péⁿz volⁿék, | per^dülⁿék, || Karika volⁿék, | per^dülⁿék.“ (Ugyan-itt a *péⁿz* szó két időrészen nyújtózkodik át.) Ismeretes jelenség ez: *Syncope* címen értekezett róla Ponori Thewrewk Emil a Nyelvőrben (1912.), Kardos Albert pedig később, de e Nyelvőrbeli tanulmányt nem ismerve, a Szily-Emlékkönyvben. Tudjuk, mily mesterien játszott Arany a szaporázás és nyújtás e kedves eszközeivel az *Égri leány* III. részében (*Rozgonyi* | püspök || palotája | nyitva; *Ég a* | város || tüze messze | lángol). Ez azonban mind zeneileg megszabályozott, korlátolt szabadság, amennyiben csak addig terjedhet, míg az ütem belső időmegosztásában zavart nem okoz, s egyáltalán csak egy zeneileg precízül megkötött ütemségnek lehet, helyell-közel egyszerű variációja. Ritmikai hatása éppen abban van, hogy kiszabott korlátok között végzi a maga kedves játékait.

Tény tehát az, hogy az újabkori magyar vers ütemszótagszáma szigorúan meg van kötve bizonyos zenei sémák szerint, s ennél fogva meg van kötve az ily ütemekből összerakódó egész soré is. Aszerint, hogy hány, s milyen ütemekből állnak, különböztekünk meg ma már véglegesen megállapodott sorfajokat, s bennök sem az egyes ütemek szótagszámán, sem a különféle ütemek sorrendjén nem szabad, s ritmus-zavar nélkül nem lehet változtatni.

Égészen más a Gábor Ignác-féle szótagszám-szabadság, mely ugyan bizonyos fokig szerinte is korlátozott időnk folyamán, annak ellenére

mindmáig rendszertelen maradt. Az ütem szabadsága mind a régi, mind a mai magyar versben megvan szerinte, a különbség csak az, hogy ma ki van kötve a sor összes szótag-száma, míg hajdan az is teljesen szabad volt. Régen tehát nem volt pl. nyolcas, tízes, tizenkettős, stb. sorfaj, hanem voltak két-, három-, négy-ütemű sorok, s mellékes volt, hogy e két, vagy három, ill. négy ütem az esetleges ütemelőzővel együtt hány szótagot tesz ki összesen az egész sor számára. A Königsbergi Töredék két-ütemű sorai közt pl. találunk 4, 5, 6, 7 és 8 szótagból álló sorokat, s szabad váltakozással 1, 2, 3, 4, 5 szótagból álló ütemeket. E sorfaj mai leszármazottjában, a nyolcasban, azonban — jóllehet ugyanúgy szabadon váltakozó 1, 2, 3, 4, 5 szótagos ütemekből tevődhet össze: a sor szótagszáma — nyole — változatlanul állandó. — Hasonlóképp a régi négy-ütemes sor mai leszármazottjában, az alexandrinusban, változatlanul azonos sorszótagszám — 12 — és közép-metszet mellett a legrendszertele-nebb szabadozással váltakozhatnak a legkülönfélébb szótagszámú ütemek. Lássunk ez utóbbira néhány példát, Gábor ritmizálása szerint:

Reá | rivalkodék || (az) réz | dobosára.
(Amely) néz | Nyitára || (egy) nagy | árbofára.
(Ha) te | törvényünket || veszed | paizsodnak.
(Hacsak) maga | egykor || (a) minden | hatóság.

Zárójelbe tettem az „ütemelőzőket“. Ezeket elmullozve, soronként következőképpen alakul az ütemek szótagszáma: $2+4+1+4=11$; $1+3+1+4=9$; $1+4+2+4=11$; $2+2+2+3=9$. Maguk az ütemek tehát sem szótagszám, sem sorrend tekintetében semmi rendszert nem tüntetnek fel, sőt a sor megkövetelt összes szótagszámát, a tizenkettőt sem adják ki maguk emberségéből, hanem csak az ütem s ennélfogva a „sor“ kötelékéből is kivett ütemelőzőkkel együtt.

S ez az utóbbi körülmény itt a legaggasztóbb. Nem szólok arról, hogy ez a „ritmizálás“ valójában semmi ritmikus benyomást nem tesz; azt mondhatná rá Gábor, hogy azért nem tesz, mert hozzászoktunk egy hibás (az Arany János-féle) ütemezéshez. E helyett hát inkább kérdezek tőle valamit, amit sehogysem tudok az ő segítsége nélkül megoldani.

Mikor a költő ily sorokat ír, mi-csoda számlálási művelettel hozza ki oly takarosán minden egyes esetben

a 12 szótagot az egész sor számára? Mikor az olvasó ily sorokat mond fel, miféle számlálási művelettel állapítja meg azt a megnyugtató tényt, hogy a sorfaj e kelléke — a 12 szótag — megvan, nem szenvedett csorbát?

Hiszen először is e sorok szótag-szám-összege rendszertelenül keveredő egységekből tevődik össze; továbbá az egységek időviszonya egymáshoz képest, belső szerkezetük pedig magában véve ugyancsak merő szabálytalanság; végül a sor nem is csak négy egységből (= ütemből), hanem azonkívül még egy, vagy két cefatból (= ütemelőzőből), tehát hol négy, hol öt, hol hat egységből tevődik össze, a lógós elemek maguk is hol egy, hol két szótagból állván. Ki adja hát össze mindezeket? Ki számol itt össze az ihlet pillanatában ennyi, ily sokféle, s minden újabb sorban új összetételű zagyalékokat? Elképzelhető-e versírás, versfelfogás ily körmönfont mesterkedéssel, ilyen, nem Chladny-, hanem Gábor-féle „összerázással”? Elképzelhető-e a legközöségesebb, egészen népies, tehát nem tudákos költészetben, melynek pedig ez a tizenkettős sor a legsajátabb sorfaja?

Az Arany-féle (= Négyesy-féle) ritmizálásban nem kell szótagot számlálni: ott egyszerűen időt és időbeosztást mér, ellenőriz, s veszt tudomásul a verselőnek s felmondónak zenei érzéke; mert abban a taglalásban ritmus van, vagyis van szabályos zenei képletek szerint ismétlődő időbeli rend.

Gábor Ignác „logikai” vesszőparipája azonban afféle „okos ló”: bizonyult számtani feladatokat old meg rögtönözve.

Az ütemnek az a szabadsága, vagyis teljes ritmikai szervezetlensége, amelyet Gábor tulajdonít neki, az újabbkori magyar versben semmi esetre sincs meg. S ha ő ennek ellenére meglévőnek hirdetné tovább is, akkor feleljen meg fenti kérdéseimre, vagyis fejtsse ki azt is, amiről eddig következetesen megfeledkezett, fejtsse ki már egyszer az ily szabad ütemek időtörvényét. Mert időszabály nélkül nincs kötött szótagszám a sorban sem, a rím maga azt nem helyettesítheti. Különösen kíváncsi volnék megtudni azt, vajjon a sor felmondásának összes idejébe beletartozik-e az ütemelőző is? Válassza-e az is belőle megfelelő időrészt vagy nem? Ha igen, akkor miért

dobják ki az ütemből? Ha nem, akkor miféle fogással fojthatom belé a hangot, hogyan „hallgattathatom el”? Úgy látszik u. i., a logikai nyomaték is megirigyelte zenei kollégája zsarnokságát, s ő is szeretne már „elhallgattatni” valamit.

Ha majd egyszer Gábor Ignác rá fog fanyalodni arra, hogy a logikai elemeken kívül azt is tisztázza a versben, ami annak tulajdonkép ritmusjellegét teszi, t. i. az ütemidő belső szerkezetét, akkor rá fog jönni, hogy fej-matematikával itt semmire sem mehet, s fel fogja fedezni a fül matematikáját, a zenei elemet a versben, minek abszolút hiánya teszi oly siralmasan fahangúvá az ő „logikai” versét.

Már egy korábbi tanulmányomban megkérdeztem tőle, vajjon „az a hangsúly, melyet logikai szándék tétet valamely szótagra, jelent-e egyúttal megszabott időtartamot is”? Mostani könyvében azzal felel, hogy a beszéd tempója lassítással, vagy sietéssel teszi egyenlővé a különféle szótagszámú szakaszok időterjedelmét. Ez valóban igen kedves bodónéi válasz. Kérdem hát most már így: mi súgja meg a tempónak, hogy mennyi időterjedelemhez igazítsa a beszédet? Ki írja azt elő neki? A logikai hangsúly? Hátha talán a zenei nyomaték!

„Az ütemek folyton szabadon váltakozó szótagszámának törvényét a magyar ritmikában legelőször én hirdettem” — mondja Gábor Ignác. Igaza is van abban az értelemben, hogy szabad, sőt teljesen rendszertelen váltakozást időszabály nélkül, vagyis olyasmit, ami a mai magyar versben nincs, ő hirdetett először. Azt azonban, hogy a szótagszámnak van bizonyos szabadsága, s nem is az, hanem az időtartam a fontosabb, azt Gábor Ignác előtt is tudtuk. Újabb könyvében mint elméletét „tömören, világosan és bámulatos alaposággal méltató” dolgozatot, lenyomatja Schöpflin 1908-i bírálatát; ám ebben egyebek közt azt olvasom: „hogy azért az ilyen változó szótagszámú ütemek ritmikailag egyenértékűek lehetnek, az *nem újság* senkinek, aki ha egyebütt nem, a gimnázium hatodik vagy hetedik osztályában tanult egy kis ritmikát.” Igaz is. Négyesy verstana pl. ezt tanítja: „Az ütemek nem a szótagok számára nézve, hanem időtartamban egyenlők” (23. l.). Erdélyi János pedig

mindjárt 1856-ban, a Nemzeti Versidom megjelenése évében azt írja, hogy Arany „a honi mozamot (= ritmust), mint kell, az időtartamban kereste”; Arany verselésével foglalkozva, Széni Gusztávnak egy már egy évvel ezelőtt (a Magyar Sajtóban) megjelent tanulmányából indul ki, mely szerint a magyarban különböző számú szótágok is szerepelhetnek az ütemben, de megvan a módja, hogy azok egyenlő ideig hangozzanak. Arany e kérdésben levelet ír Erdélyinek (1856 szept. 4), s Széni tanulmányára utalva ezt mondja: abban találkozunk, hogy a magyar versorban bizonyos *idők* uralkodnak a szótágok száma felett, ő azonban azt a nagy szabadságot a sor szótágjai számára nem fogja igénybe venni, csak kivételesen, egyhangúság kerülése végett használja néha.

Szóval azt a szótagszám-szabadságot, ami valóban megvan a mai magyar versben, t. i. az időbelileg megszabályozottat, az időtartamnak alárendeltet, a csak variáció jellegűt, elég régóta ismerjük. Azt a másikat, amelyet Gábor hirdet, de amely a mai magyar versben nincsen meg, valóban ő hirdeti először.

*

Az újabbkori magyar versre nézve tehát nem állhat meg Gábor tanítása. Ez a vers zenei fogantatású vers; lüktetője zenei nyomaték; ütemelőzőt nem ismer, de ismer logikailag súlytalan ütemkezdetet; ütemeinek időbeli szerkezete s ezzel együtt szótágjai száma is meg van kötve. Mindennek a valóságnak, melyet Arany János értelmezett elméletileg, s melyet mind a mai magyarság élő ritmusérzéke, versfelmondási gyakorlata, mind a magyar zene és tánc ritmikája, mind pedig a magyar verselésnek legalább kétszáz évig zavartalanul visszanyomozható tanúságtétele igazol s erősít, — mindennek a valóságnak pontról-pontra tagadása az a versfajta, mely Gábor Ignác gondolatában él, melyet elmélete ismertet, s melyet durva erőszakolás árán azonosít az élő magyar verssel. E Gábor-féle versfajta zenéről mitsem tud, tisztára értelmi fogantatású beszéd-ritmust ismer; lüktetője logikai hangsúly; nem ismer logikailag súlytalan ütemkezdetet, de ismer ütemelőzőt; ütemeinek sem időbeli szerkezete, sem ennél fogva szótagszáma nincs megkötve.

A két versfajta nemcsak nem azonos, hanem szélsőséges elvi ellentétben áll egymáshoz: kizárja egymást.

Még ehhez csak ennyit tesztek hozzá. A verstörténet feladata lesz a mai állapot előzményeit, vers és zene kapcsolatának, esetleg különjárásának korábbi fázisait, általán a fejlődés egész folyamatát felderíteni. Annyi azonban bizonyos, hogy a zenei fogantatású magyar vers régóta útban van a dallamtól való függetlenedés felé, ami azonban eredeti zenei jellegét egyáltalán nem veszélyezteti. Vagyott a zenétől határozott sorképleteket, s csak rajta áll, hogy azok ritmusát a nyelv saját nyomatékosági eszközeivel előállítsa, anélkül, hogy dallamra gondolna. A felmondásban azonban, mennél előbbre halad az ebbeli gyakorlat, a dallam-élmék elmosódásával egyre következetesebben igyekszik érvényesülni a beszéd saját hangidoma. Ez a körülmény azonban a sorfajok további sorsára már nem bír nagyobb jelentőséggel, legfeljebb annyiban, hogy bizonyos változatokat apránként eljuttat. Aki pl. a dallamtól nem tudja, az már nem fogja ezt a sort így ritmizálni, mint Arany: „Jó ló | volt a fakó || jó ló | is ellette“, hanem így: „Jó ló volt a | fakó || jó ló is el|lette“. A zenei ritmusra nézve a vesztély annál kevesebb, mert maga a rendes, prózai beszéd hangrendszerese sem áll tisztán értelmi tényezők uralma alatt, hanem vannak merőben alaki, s mint Fogarasi János nyomán Arany László kimutatta, számviszonylatokra redukálható alaki mozzanatai is. Van a prózai beszédben is zenei nyomaték s attól függő időtagolás. Szóval a prózai beszéd hangidomának is vannak saját törvényei. Fogarasi ezek kutatásánál egyenest „zenei“ nyomatékról beszél (a prózában!), Arany László számszerűségi tényeket állapít meg (négy-öttagos hangszakaszok kedvelését), amelyek azonban — mint máshol kifejtettem — szintén zeneiséget jelentenek. (Ki is csúfol most ezért Gábor Ignác: „On prête aux riches“: én szegény, a magam zenei értelmezését köleszönmöm oda a számszerűségnek többet nem mondó Arany Lászlónak. Nos, nem köleszönmöm oda. Arany László törvényének zenei értelmezését, akár jó, akár nem, magamé gyanánt árultam. S Gábor Ignác, kinek különösen figyelmébe ajánlottam ezt az Arany Lászlótól kimutatott szám-

szerűséget, mint amelynek megcáfólása nélkül egész elméletét az összedőlés veszedelme fenyegeti, jobban tenné, ha Arany László megcáfólásáról is gondolkoznék most már. S ha ő azt hiszi, hogy én „mikor Arany János ritmikáját ostromolom (!), fal-tőrök kosnak éppen Arany László egy félremagyarázott elméletét akarom felhasználni“, — ugyan mit törődik énvelem, az én félremagyarázásommal, s miért nem fordítja figyelmét inkább Arany László *igazi*, félre nem magyarázott elméletére?)

De hagyjám! Elég az Lózzá, hogy van zenei momentum a közönséges hangos beszédben is és az a mai magyar vers származásszerinti zeneiségét — maga is ugyanazon ritmus-ösztön szülötte lévén — nem támadhatja meg, legfeljebb a maga egyszerűbb jellege szerint egyszerűsítheti, amint hogy pl. az alexandrinus három zenei változata közül egyet (a 2, 4 ütemezésűt) már el is ejtett.

A magyar hangidomnak e saját zenei jellegét, mi bármely, még idegen eredetű versnemen is elébb-utóbb érezteti a maga alakító hatását, igyekeztem közelebbről meghatározni Magyar ritmus, jövevény versidom e tanulmányomban, s épp ezért most béérem ennyivel.

Mindvégig gondosan kerültem, hogy érintsem Gábor elméletének hitelét a múltra, a középkori magyar versre nézve. Elméletének ezt a vonatkozását nem is akarom ezúttal megvitatni. Mindamellett e laikus közönségnek szánt helyen is mondhatok róla egyetnást.

Tegyünk úgy, mintha a múltra nézve hitelt adnánk neki, s elfogadjuk, hogy legrégebb verses emlékeink Gábor Ignác-féle versek. Mi következik ebből? Az, hogy ebben az esetben a régi magyar (mondjuk így) „beszédvers“ idők folyamán teljesen elpusztult, s elfoglalta helyét az Arany János-féle zene-, vagy énekvers. Mikor történt ez átváltozás, s mik annak nyomon kísérhető, történeti jelenségei? Ez volna most már a kérdés. Gábornak tehát új könyvet kellene írnia, amelyben immár nem azt mutatná meg, hogy mint *megmaradt* az ütemelőző és minden járuléka a Königsbergi Töredéktől Arany Jánosig, hanem mint és mikor *tűnt el* időközben.

Én azonban a középkorra nézve sem adok neki némi részleteken

túlmenő hitelt, mert azt is átvizsgáltam, s a Gábor-féle *lehet*-igazsággal történetit tudok szembeállítani, mely nem egy kulcsra jár, s mely bebizonyítható¹⁰⁰ más másolatok szövegeit nem tekinti hibátlanoknak, mint Gábor Ignác. Hogy a magyar „ősi“ ritmus milyen volt, azt nem tudom, s tanulmányomnak, ha majd közzéteszem, valami szerényebb címet fogok adni, talán ilyesmit: „A magyar vers válfajai a középkorban“. Nem is az ó-germánból fogok kiindulni, sem pedig a szamojédból, hanem valamennyi reánk maradt ritmusos magyar szöveg aprólékos tanulmányozásából. S nem azt fogom keresgélni, hogy *lehet*-e ráhúzni valamely eleve kiválasztott rendszert *valamennyi* szövegre, hanem melyik szöveget miként *kell* az összes adatokból kikövetkeztetve ritmikailag értelmezni. Évégből eleve meg fogom jelölni, hogy a történeti igazságnak mily kritériumaival operálok s a magyar versnek egy határozottan kijelölt korszakbeli állapotát akarván meghatározni, nem kezdem dolgomat egy időtlen érvényű verselmélet felállításával. Azt u. i. alaposan megtanultam Gábor példájából, hogy *lehet* és *szabad*, *lehet* és *kell* nem azonosak.

Mért íme, Arany János verseit *lehet* úgy értelmezni, amint Gábor Ignác teszi, de csak *lehet* talán úgy is, amint Arany János tanította. De csak egyiket volt *szabad*, csak egyiket *kell* tudományos igazságnak elfogadnunk.

Így a múltra nézve is. *Lehet* azt is úgy felfogni, mint Gábor elődei tették, *lehet* úgy, mint Gábor erősíti; *lehet*, — no lám csak, majd rám ragadt Gábor Ignác következetes feledekenysége — *lehet* talán részben úgy is, amint Király György a Magyar Nyelv 1918-i évfolyamában megkísérlette, ugyanaz a Király György, akit pedig maga mellett szívesen idéz Gábor, s ugyanaz, akit a Gábortól többször idézett Horváth Cyrill is idéz, ugyanaz, akinek éppen ezt a kísérletét egy vitám alkalmával a Magyar Nyelv ugyanazon évfolyamában szerencsém volt Gábor Ignácnak szíves figyelmébe ajánlani: szóval *lehet* esetleg úgy is, hogy oly vers, amelyben Gábor teljes hittel *ősi* magyar ritmust lát, csak *vadonat új* és kezdetleges próbálkozás egy középlatin versforma átültetésével, vagyis jövevény-versidom. Mi-

előtt új könyvét megírja, talán méltassza figyelmére ezt a kis tanulmányt is. Ne felejtse el megvitatni előbb Arany Lászlónak *igazi*, általam még félre nem magyarázott elméletét se.

*

Most pedig még arra kérem az olvasót, hogy vesse össze a következő két idézet értelmét egymással.

„Még nincs messze a kor (írja 1856-ban Arany János), midőn legjobb költőink tiszta jambusi vagy trochaeusi német zenére daloltak; mert az idegen versidom idegen formát követelt a zeneszerzőtől. Lyránk a magyar zenétől teljesen meg vala válva; voltak szépen *szavalható* dalaink, de ha melódiával akartuk őket párosítani, a dallam nem lőn magyar. E szakadást *lyrai költészetünk s zenénk rhythmusa* közt elenyészetni, a kettőt ismét természetes összhangzatba hozni, feladata az ifjabb költői nemzedéknek . . . De remélem, nincs messze az idő, hogy . . . különösen lyránk betölti hivatását, *ismét összhangzásba jó nemzeti zenénkkel*, s léssen idomban s tartalmilag, testestül, lelkestül magyar.“

Vesse össze tehát az olvasó Arany most idézett szavaival Gábor Ignácnak ezt a kijelentését: „évek óta én folytatok küzdelmet a *logikai hangsúly restaurációjáért a magyar ritmusban*“.

Döntse el most már ez idézetek alapján az olvasó, vajjon „a logikai hangsúly restaurációja“, amiért Gábor folytat küzdelmet, azonos-e azzal a restaurációval, amelynek szükségét Arany hirdeti, s melynek célja ismét összhangzásba hozni versidomunkat nemzeti zenénkkel. Ítélje meg maga az olvasó, vajjon nem épp e kettőnek erőszakos szétválasztását, zenénk ritmusának a magyar versből barbár kiirtását jelenti-e Gábor „ritmikája“?

De ítélje meg maga Gábor Ignác is. Tegye le végre a meg nem értett próféta allűrjeit, szűnjék meg merő gonosz taktikát látni minden ellenvetésben, s becsülje meg annyira az ellenvetést, hogy mérlegelje horderejét. Tanulja meg végre, hogy az értelmes hangsúlyozás még nem ritmizálás, s hogy kizárólag a szövegből semmiféle ritmust nem lehet hitelesen kikövetkeztetni, ellenben hogy a ritmus ritmuserzéskében élő valóság, s nem ő függ a szövegek esetlegesétől, hanem a szöveg van neki aláren-

delve. Tanulja meg, hogy versnyomaték és beszédnyomaték nem minden versfajtaban jár szüksésképen együtt, s általában hogy különböző versfajták vannak s hiába egyeznének bele, hogy jó barátság kedvéért grafikaiag eltüntetjük a különbségeket, az egyezőleg felrakosgatott ütempálcikák rácsai között csak nem a mi ábrakadabráink, hanem a maga törvényei szerint hullámszik a ritmus.

Efféle jótanácsokat Gábor is osztogat nekünk. De hogy mennyire nincs tudatában a lényegbeli különbségeknek, s kitűnő bírálói, Torkos László és Horváth Cyrill ellen vetéseit mennyire nem gondolta át, azt csaknem megdöbbentő módon elárulja egész újabb könyve, mely tele van azon ártatlan hiedelemmel, hogy az ő ütemelőzős ritmizálása azonos Arany János ütemelőzőtlen ritmizálásával, s csaknem sugárzik azon még naívbabbtól, mintha ellenfelei konokul összeesküdtek volna az értelmes hangsúlyozás ellen. Nos, egyikünk másikunk sokkal jobban tudja, milyen is az az értelmes magyar hangsúlyozás, mint Gábor Ignác, mert bizony ő elég sok hibát követ el e tekintetben; mindamellett azt mondom, hogy a javítandók javításával én is oly hangsúlyozással *szavalom* a verset, mint ő, s mégis egészen másnak, más fajtának ismerem a mai magyar vers *ritmusát*, mint ő. Ne tanítson tehát minket mostantól fogva értelmes olvasásra abban a hiszemben, mint ha azzal már magyar ritmusra is tanítna egyúttal; s engedje hinne, hogy a magyar nyelv géniusza, bár — mint ő (Gábor) némi ingerült önértéssel mondja — „csodálatos elősznekrettel éppen nem fajmagyaroknak tárta fel lényének rejtettebb titkait“, — engedje hinne, hogy a magyar nyelv géniusza a tulajdon fajtájához sem volt annyira mostoha, hogy megtagadta volna tőle, talán a zenei érzék váltáságul, az értelmes hangsúlyozás ajándékát. *Horváth János.*

VAJDA JÁNOS VEZEKLESE. Maholnap három évtizede lesz, hogy a „Virrasztók“, „Húsz év mulva“ s néhány más szép vers írója, a gyöttrő nyugtalanság költői lelkű tolmácsa örök álomra szenderült. A budapesti kerepesi-úti temetőben lévő sírját már művészi kéztől származó képmása is ékesíti, földi út-

jának részletesebb történetével azonban még mindig adós a tudomány. A költő halálakor jelentek ugyan meg alkalmi cikkek s vagy húsz évvel ezelőtt készült róla egy kötetnyi ismertető mű is, de mindezek nem merítik ki az életével s munkásságával kapcsolatos kérdéseket. Különösen feltűnő a költő önmagával s a világgal) meghasonlottságának hiányos magyarázata. Lehet, hogy e sok tapintatot föltételező munkához keveselték az időbeli távlatot; manapság azonban, amikor Vajda János születésének százados fordulójától alig két év választ el, ez a kifogás nem elég alapos. A költő fejlődésrajzára vár az a feladat, hogy rámutasson a nagy lelki válság belső és külső tényezőire, melyek oly sajátzerűen alakították ezt az érdekes egyéniséget. Mindenesetre tisztázandó, hogy a Vajdát elkeserítő kerülmények előidézésében mennyi része volt a kortársak meg nem értésének s mennyi írható önhibája rovására. Egy újabban (gróf Tisza Lajos úr kocsordi könyvtárából) előkerült, Jókaihoz intézett levele arra enged következtetni, hogy a közvélemény hüvös magatartását nem csekély mértékben a költő maga okozta — Arisztidesz álnéven 1862-ben kiadott — két röpiratával. Már az elsőt, az *Önbírálatot*, mely Lipcsében jelent meg, nagy felzúdulás fogadta s ez még növekedett, mikor Vajda közviszonyaink bírálatát még jobban kiélezve, *Polgárosodás* címen most már itthon — Heckenast kiadásában — tette közzé. Amilyen kíméletlen volt ez a két könyv képzelt és való hibáink feltárásában, olyan kemény volt a válasz is, melylyel Kempelen Győző még ugyanabban az évben Vajda vádjait visszautasította. A vita élességét már a válasz címe is elárulja: *Herostratiádák*. Felelet Arisztidesznek az „Önbírálatra“ és „Polgárosodásra“.

Röpiratait Vajda erős meggyőződéssel hangján írta, de hozzátette, hogyha családott volna s valaki rábizonyítaná — főleg közügyi dolgokban — nézetei téves voltát, „tudákos hiúság, ledér álszemérem, szűkkeblű elfogultság, becsvágyas féltékenység“, pillanatig sem fogja gátolni, hogy hibáját bösmelve, az illetőnek igazat adjon, „legyen az akár arisztokrata, akár a nobel „Figyelő“ lenézett borbélylegénye“.

A váratlan erejű cáfolat a költőre igen súlyos következményekkel járt, melyek hosszú időre elkedvetlenítték s zárkózottságra való hajlamosságát fokozták. Ismeretes, hogy 1863-ban egészsége nem volt egészen rendben. A különféle bajok elől külföldre ment, de úgy látszik ott sem talált megnyugvást. Ez időbeli lelki állapotára érdekes világot vet Jókaihoz Bécsből írt, föntebb említett, keltezetlen levele, melynek önvádjára röpiratok ügyében való igazságtételt is megkönnyíti. A levél így hangzik:

„Kedves Mór! Érdekes idők közelegvén, lapod bizton számíthat nagy közönségre. Ha netán személyzeted változnék vagy szaporítani akarnád — most vagy később — me voila; elhihedd, hogy azon írtóztató következményű botlás után, melynek sebei majd megörjítnek, óvatosabb és tántoríthatlanabb leszek még nálatok is, kik nem próbáltatok, mi szörnyű az igaz magyar emberre nézve: félreértve lenni, még pedig a legrosszabb értelemben!

Ide (mint tudod, úgy hiszem) a formális éhenhalás veszedelme űzött. Ha már csak kenyér kellene, maradnék itt, kapnék kalácsot is. De érzületem napról-napra jobban föllázad helyzetem ellen. És ezt nem bírván elpalástolni, itt legkevésbébbé boldogulok.

Ha egyelőre bécsi levelezőül fogadnál, szívesen vállalkoznám hetenkint két-három levél írására, azon kikötéssel, hogy később rendes pesti munkatársul fogadandz. Havonkint egyelőre 62 frttal megelégednék, remélve, hogyha leveleim furorét csinálnak, többet kapnék.

Különben ha önállólag is, de mindenesetre ki fogom fejteni jelen nézeteimet, melyek két év óta működésemet kimentendik.

Szeretném, ha pár sorral, mindenestre válaszolnál, hogy sorsomat a szerint intézhessem.

Igaz, hogy töled barátságos szívességet nem érdelek. De ha szeretéd az *ügyet*, feledd tévedéseimet, melyek nagyrészt akkori beteges állapotomból származtak, s nyujts módot, hogy az ügynek szolgálhassak. Részemről ki vagyok békülve azokkal is, kik legdühösebben üldöztek, mert hiszen ezühtül magam is legkérlelhetlenebb üldözője óhajtanék lenni a röpirataimban kifeje-

tett iránynak. Csak egy embernek nem fogok soha megbocsátani: Heckenasztanak! Isten veletek! Híved Vajda János. Bécs. Josefstadt. Buchfeldgasse Nr. 9. I. Stock.“

A feljebb mondottak alapján e sorok eléggé világosak, kivéve talán a Heckenastra célzó keserű kifakadást. Azonban ez is érthetőbbé válik, ha eszünkbe jut, hogy Heckenast volt a kiadója, nemesak a balul sikerült *Polgárosodás*nak, hanem azoknak a lapoknak is, melyeket Vajda 1863-ban szerkesztett: a *Magyar Sajtó*nak és a *Nővilágnak*. Előbbinek szerkesztőségéről a röpiratos perpatvar s egy sajtóvétségben való elítéltetés után „megrongált egészségére való tekintettel“ a

költő önként mondott le; a másik lapot pedig a kiadó — látva, hogy „a jelenlegi pangás idejében az előfizetők száma egyre fogyatkozik“ — 1864-ben megszüntette. Mennyi része volt a lap iránti érdeklődés lanyhulásában a Vajda-ellenes hangulatnak, azt ma már bajos volna megállapítani, de hogy az üzleti észjárású kiadó nem volt hajlandó a népszerűtlen szerkesztőért áldozatot hozni, az aligha szorul bővebb magyarázatra. Ezeket tudva, az sem csudálható, hogy az anyagi gondokkal küzdő költő nem tudott beletörődni egyetlen biztos jövedelmének, a szerkesztői tiszteletdíjnak elvesztésébe. Innen ered haragos fogadkozása.

Baros Gyula.